

Kirjallisuus- historiaa nauru- kulttuurin näkökulmasta

**Irma Tapaninen: Karnevalis-
tinen henki. Algot Untolan
varhaistuotanto ja virallisen
kulttuurin muutos 1900-luvun
alussa. Unigrafia 2014. 300 s.
ISBN 978-951-51-0095-5.**

Suomalaiselle, kansallispoliittisesti kantaottavalle kaunokirjallisuudelle 1900-luvun alkuvuodet merkitsivät voimakasta kukoistuskautta. Arvid Järnefeltin *Maaemon lapsia* ilmestyi vuonna 1905 ja *Veneh’ojalaiset* 1909, Juhani Ahon *Kevät ja takatalvi* 1906, Eino Leinon *Routavuositrilogia* 1906–1908, Ilmari Kiannon *Punainen viiva* 1909 ja samana vuonna ilmestyi myös Algot Untolan alias Irmari Rantamalan *Harhama*, joka on Irma Tapanisen väitöskirjan kohteena. Poikkeuksellisen laajalla teoksellaan useiden pseudonyymien suojassa esiintyvä Untola vie lukijansa Venäjän ja Suomen historian 1800–1900-luvun vaihteen kuohuviin vuosiin, sosiaalisten ongelmien, hajoavien ja uudelleenjäsentyvien maailmankuvien ja risteävien aatteiden vielä jäsentymättömään viidakkoon. Itse päähenkilö, *Harhama*, on vakaumuksissaan huojuva, eksistentiaalista painia käyvä, kahden maan välisessä, transnationaalisisä tilassa liikkuva etsijä. Kahteen suuntaan hajoavan persoonallisuuden eräänlaisen välityskohdan muodostaa sekä kuvaannollisesti että konkreettisesti Venäjää ja Suomea yhdistävä, teoksessa usein esiintyvä ”rajajoen solmu”.

Algot Untolaa koskevaa akateemista tutkimusta on tehty harvalti, mutta valtaosa siitä on osunut juuri tätä väitöskirjaa edeltäviin vuo-

siin. Vähän ennen Tapanisen tutkimuksen valmistumista ilmestyi Kaisa Kurikan väitöskirja *Algot Untolan moninimisestä tekijäproblematiikasta* ja vuonna 2010 Marjo Hautalan historian alaan kuuluva väitöskirja *Omin voimin: Algot Untolan (1868–1918) poliittis-vaikautuksellinen elämäkertä*. Tapanisen onneksi näiden molempien näkökulmat poikkeavat hänen omastaan, vaikkakin Hautalan tutkimusta ja etenkin saman tekijän vähän aikaisemmin toimittamaa aineistokokoelmaa *Liisan Antin aikaan: Algot Untolan Kokkola-lehden kirjoitukset 1905–1906* hän on voinut käyttää laajamittaisesti hyväkseen omassa tutkimuksessaan. Teoreettisen lähestymistavan ideoinnista Tapaninen puolestaan ilmaisee olevansa velkaa erityisesti Irma Perttulan tekemille havainnoille Untolan tuotannon karnevalistisista piirteistä, mutta myös Pirjo Lyytikäisen symbolismin tulkinnoille. Uusien näkökulmien runsaus tutkimuksissa viittaakin siihen, että Algot Untolan kirjailijantyö puhuttelee kokonaan toisin identiteettitään pirstaleista nykyihmistä kuin kansallista hegemoniakiistaa 1900-luvun alussa käyneitä ja ihmiskuvallista yhtenäisyyttä painottavia nationalisteja.

Irma Tapanisen tarkastelukulma Algot Untolan varhaistuotantoon avautuu Mihail Bahtinin karnevalismia ja kansan naurukulttuuria koskevasta teoriakehikosta, jota Tapaninen soveltaa aineistoonsa ”from below” -lukutavalla. Metodiansa hän täsmentää käsitteellä ”dialoginen lähestymistapa”, jossa ”kieli ymmärretään historiallisena, sosiaalisena ja ideologisena ilmiönä” ja tutkimusaineisto ”keskenään kommunikoivina puheenvuoroina”, kuten tekijä itse lähestymistapansa määrittelee. Analyysin pääosassa on kolmena laajana niteenä vuonna 1909 ilmestynyt *Harhama* ja viittauksenomaisesti samana vuonna julkaistu, teoksen vastaanottoa kommentoiva jatko-

osa, *Martva*. Lisäksi *Harhaman* syntymäprosessia taustoittavan ja analyysille tulkintakulmia avaavan tarkastelukohteen muodostaa Algot Untolan kirjoitusajankohtaan sijoittuva sanomalehtikirjoittelu. Näistä aineistollisista lähtökohdista – ajallista kontekstia runsaalla tutkimuskirjallisuudella rikastaen – tekijä lähtee kehittämään kunnianhimoista uudelleenluentaa aikaan ja myöhemminkin ristiriitaisen vastaanoton saaneelle *Harhamalle*.

Tapanisen väitöskirja liikkuu historian- ja kirjallisuudentutkimuksen välimaastossa, mikä asettaa työlle erityisiä haasteita. Kaunokirjallisuus on epäilemättä antoisa lähde myös historian tutkimukselle, mutta sen käyttö ja suhde bahtinilaiseen teoria-apparaattiin olisi ollut syytä eksplikoida työn johdannossa selkeämmin. Nyt tieteenalojen keskinäissuhde jää hämäräksi, mistä johtuen myöskään monitieteinen kysymyksenasettelu ei tahdo löytää työssä selkeää muotoa, vaan huojuu määrityksestä toiseen. Esimerkiksi sivulla 9 esitetty tutkimushypoteesi – ”Untolan koko kirjallinen tuotanto kuuluu niin kutsuttuun karnevalistisen kirjallisuuden lajiin, joka kumpuaa hänen läheisestä yhteydestään kansan naurukulttuuriin sekä siihen kytkytyvästä erityislaatuudesta tavasta tarkastella maailmaa” – nousee kirjallisuudentutkimuksesta, kun taas sivulla 22 esitetyt kysymykset – ”miksi Untola kirjoitti *Harhaman*” ja ”missä olosuhteissa Untola kirjoitti esikoisteoksensa ja mitä hän tahtoi *Harhamalla* sanoa” – sitovat tutkimusta enemmän historian tutkimukseen. ”Tutkimustehtävän lopulliseksi päämääräksi” tekijä taas ilmoittaa kirjailijan itsensä asettaman taiteellisen tehtävän sekä siihen liittyvän arvo- ja merkityskontekstin” ja vähän myöhemmin teoksessa on hänen mukaansa kyse ”ennen kaikkea näkökulman vaihdoksesta, jossa *Harhamaa*, sen syntyolosuh-

teita ja tulkintaprosessia tarkastellaan alhaalta ylöspäin, kansan naurukulttuurin näkökulmasta.”

Kysymyksenasettelun moneen suuntaan viittova häilyvyys heijastuu myös tutkimuksen toteutukseen, jossa empirian ja tulkinnan syntetisoinnissa on pitkin matkaa ongelmia. Tämä näkyy myös väitöskirjan rakenteessa. Esitys etenee paljolti empiirisen ja teoreettisen aineiston vuoroittaisena käsitelyinä, jolloin tasojen välinen suhde jää lähinnä lopputiivistysten varaan. Nämä toki auttavat asiaa, mutta lukijan rooli teoksen tulkinnallisten kehittyneiden hahmottajana helpottuisi tuntuvasti, jos keskeiset argumentit kuljettaisivat myös itse tekstiä. Käsitellyt ovat tyypillistä, ettei lukujen III ja IV otsikoista käy ilmi yhteys tutkittavaan teokseen.

Tapanisen esitystavalla on myös etunsa. Pilkkomalla tarkastelun teemoihin ja etsimällä sitä kautta selitystä ensin Irmari Rantamalan teoksessaan esittämille ja siten myös Algot Untolan edustamille poliittisille näkemyksille Tapaninen luo samalla monipuolisen kuvan suomalaisen yhteiskunnan tilasta ja keskustelukultuurista 1900-luvun alkuvuosina. Tätä valottaa jo ensimmäinen varsinainen käsitteilyluku (luku II) ”*Harhaman* vastaanotto ja tulkinta”, jossa tekijä nostaa kiinnostavasti esiin teoksen synnyttämän kiihkeän keskustelun poliittisen luonteen. Samoin esimerkiksi ero maalais- ja kaupunkilaiskriitikoiden kesken on esitetty vakuuttavasti. Tässä luvussa Tapaninen myös rakentaa Algot Untolan ja Eino Leinin – karnevalistisen ja virallisen kulttuurin – välisen jännitteen, joka kulkee tärkeänä juonteena läpi koko tutkimuksen.

Luku III, ”Nationalismi ja sen muutos”, on informatiivinen ja osoittaa tekijän laajan perehtyneisyyden *Harhaman* syntyajankohdan ja aihepiirin historialliseen tilanteeseen. Tätä hän avaa monelta suunnalta ja kytkee toimivasti tut-

kimuksen kohteena olevan teoksen nationalismitemoihin sekä valottaa sen syntytilanteen poliittis-yhteiskunnallista kontekstia. *Harhama*-analyysi painottuu kuitenkin Suomeen, vaikka valtaosa itse teoksen tapahtumista sijoittuu Venäjälle, jossa Untola oleskeli aikuisikänsä tärkeät vuodet. Voikin kysyä, millaisen jäljen tuo aika jätti Untolan mentaaliseen maisemaan – ehkä jopa paljon merkittävämman kuin lyhytaikainen oleskelu läntisessä Suomessa ennen teoksen valmistumista.

Myös neljäs pääluku, ”Siveellisyys ja sen varjot” on otsikointityylliltään ongelmallinen, eivätkä kaikki alaluvut ihan jännöksettä sovitut siveellisyys-teeman alle. Yhtä kaikki – luku toimii ja avaa taas uudelta suunnalta *Harhaman* ja karnevalismin välistä suhdetta. Tämän luvun alussa Tapaninen käsittelee myös Algot Untolan toimintaa ja näkemyksiä sanomalehtityön kautta ja hakee hänelle paikkaa muotoutuvassa puoluekentässä kohdentamalla tarkastelun maalaisväestöä 1900-luvun alussa polttaviin poliittisiin kysymyksiin. Tätä kautta myös kansanauru saa uuden ulottuvuuden, kun se tuodaan arkiseen elämänpääpiiriin ja siellä kohdattaviin ongelmiin ja vastakkainasetteluihin virkavallan ja muiden rahvaan intresseille vastakkaisten elittiryhmien kanssa. Prostituutiota ja vapaata rakkautta koskevat alaluvut toimivat niin ikään hyvin ja ovat tulkinnan kannalta antoisia. Sama koskee symbolismin käsitelyä. Uskontoa koskevissa luvuissa olisi voinut pohtia enemmänkin Venäjän vaikutusta Untolan ajatusmaailmaan, sillä *Harhamalle* Perkeleen vastapooli ja taistelukumppani on nimenaan ortodoksinen munkki Pietari, ei niinkään suomalainen pappi, pietistijohtajasta puhumattakaan.

Viimeinen pääluku (V), ”*Harhaman* luomisen arvokonteksti” on kokonaisuuden kannalta ongel-

mallisin. Vaikka tekijällä on selkeänä tarkoituksenaan viedä tarkastelu *Harhaman* kirjoittamisajankohdan, paikalliseen ympäristöön ja henkilöityihin konflikteihin sekä avata sanomalehtiaineiston kautta kansannaurun karnevalistisia ulottuvuuksia, jakso irtoaa muista luvuista ja vie sitä kronologisesti taaksepäin. Kompaktimman lopputuloksen saavuttamiseksi sen ainekset olisi voinut sulattaa edellisiin lukuihin, ehkä parhaiten taustoitukseen. Toisaalta luku tarjoaa kiinnostavaa tietoa erityisesti modernin puoluejärjestelmän sotkuisista syntyvaiheista länsisuomalaisissa paikallisyhteisöissä samoin kuin niistä henkilöityneistä mekanismeista, joita traditionaalisten yhteisöjen hajoamiseen ja poliittiseen uudelleenjärjestäytymiseen ruohonjuuritasolla liittyi. Luku valottaa myös osuvasti häpäisyn käyttöä ja karnevalistisen tekstin mahtia politiikan aseena. Näissä molemmissa taidoissa keskipohjaisessa ja satakuntalaisessa sanomalehdessä eri nimimerkeillä esiintynyt Untola oli mestari. Tässäkin luvussa olisi voinut pohtia Venäjän ja itäsuomalaisuuden vaikutusta Untolan karnevalistiseen ajatusmaailmaan ja kirjailijaluonteeseen.

Kokonaisuutena Irma Tapanisen väitöskirja on sisältörikas, kielellisesti sujuva ja Algot Untolan varhaistuotantoa uudesta näkökulmasta valottava itsenäinen tutkimus, joka tulee rikastamaan alan tutkimuskenttää.

FT, PROFESSORI IRMA SULKUNEN
TAMPEREEN YLIOPISTO